

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINI IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI**

Bo‘riboyev Azizbek Aliyor o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

Kechki ta‘lim va Magistratura fakulteti, Makroiqtisodiyot yo‘nalishi magistranti

E-mail: azizbekpsg10@gmail.com

Annotatsiya: Iqtisodiy o‘shish – bu to‘liq bandlik sharoitida iqtisodiyotning potensial ishlab chiqarish darajasining uzoq muddatli o‘shish jarayonini anglatadi. U haqiqiy va potensial yalpi ichki mahsulot (YaIM) hajmining oshishi bilan ifodalanadi. Iqtisodiy o‘shishning tabiati, ayniqsa, resurslardan samarali foydalanish va ularni optimal taqsimlashni ta‘minlash bilan bog‘liq muammolarni hal qilishga qaratilgan. Shuning uchun iqtisodiy o‘shish omillarini o‘rganish va ularning samaradorligini tahlil qilish jamiyat uchun juda muhim masala hisoblanadi.

Iqtisodiy o‘shish mamlakatda real daromadlarning o‘shishi, shuningdek, har bir aholi uchun to‘g‘ri keladigan real daromadning oshishi bilan bog‘liq. Shu boisdan, iqtisodiy o‘shish ikki asosiy usulda o‘lchanadi. Birinchi usulda, iqtisodiy o‘shish real YaIM ning o‘tgan davrga nisbatan o‘zgarishini ifodalaydi va bu o‘zgarish mamlakatning umumiy iqtisodiy imkoniyatlarining dinamikasini ko‘rsatadi. Har bir mamlakat iqtisodiy o‘shishga intiladi, chunki u birinchidan, milliy mahsulot va daromadning ko‘payishiga, ikkinchidan, resurslardan yanada samarali foydalanishga, uchinchidan, yangi ehtiyojlar va imkoniyatlarning yuzaga kelishiga, to‘rtinchidan esa, xalqaro bozorlarda mamlakatning obro‘ va mavqeyining oshishiga olib keladi.

Kalit so‘zlar: inflyatsiya, byudjet taqchilligini, yalpi ichki mahsulot, iqtisodiy o‘shish, real daromad, moliyaviy barqarorlik.

KIRISH

2017-2021 yillarda mamlakatimizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi doirasida, davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 dan ortiq qonun va 4 mingdan ziyod Prezident qarorlari qabul qilindi.

Ushbu davrda inson huquqlarini ta'minlash, davlat organlarining javobgarligini kuchaytirish va fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyatini rivojlantirish borasida tizimli ishlar amalga oshirildi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish yo'lida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, xususiy mulk daxlsizligini ta'minlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirish bo'yicha samarali choralar ko'rildi. Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish mamlakat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, aholi uchun yangi ish o'rinlari, malakali tibbiy va ta'lim xizmatlari, shuningdek, munosib yashash sharoitlari yaratishga alohida e'tibor qaratildi. So'nggi besh yillik islohotlar natijasida, Yangi O'zbekistonni barpo etish uchun zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslar yaratildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy adabiyotlarda YaIM iqtisodiy kategoriya sifatida chuqur tahlil qilingan va uning xususiyatlari haqida ilmiy xulosalar berilgan. P. Samuelsonning fikriga ko'ra, "YaIM – mamlakat miqyosida tovarlar va xizmatlar yalpi ishlab chiqarish hajmini aks ettiruvchi ko'rsatkich bo'lib, joriy yilda mamlakat miqyosidagi iste'mol, yalpi investitsiya, davlat xaridlari va sof eksportlar yig'indisiga teng". Rossiyalik olim S.S. Nosova YaIMni "bir yil davomida mamlakat hududida barcha iqtisodiyot tarmoqlarida yaratilgan oxirgi tovar va xizmatlarning bozor qiymati" sifatida ta'riflaydi. V.V. Zolotachuk esa YaIMni iqtisodiyotda yaratilgan qo'shilgan qiymatlar yig'indisi sifatida qaraydi va bozor narxlarini o'rtasidagi farqni ifodalaydi.

O'zbekistonlik olimlar A. Mamatov, A. O'lmasov va A. Vaxobovlar YaIMni "mamlakat hududida ma'lum davrda yaratilgan barcha tovar va xizmatlarning bozor qiymati" deb ta'riflaydilar. Ular YaIMni o'lchashda qayta ishlanadigan mahsulotlar emas, balki iste'molga tayyor bo'lgan mahsulotlar qiymati hisobga olinadi. Shuningdek, YaIMga xorijda yaratilgan tovarlar kirmaydi, faqat mamlakat hududida yaratilganlar hisobga olinadi.

Professor N.To'xliyev YaIMni "mamlakat rezidentlari tomonidan ishlab chiqarilgan pirovard mahsulotlar va xizmatlarning bozor narxidagi umumiy qiymati" sifatida ta'riflaydi. U, shuningdek, YaIM hajmi ko'plab omillarga ta'sir qiladi deb ta'kidlaydi. Bizning fikrimizcha, YaIM – bu ishlab chiqarish omillarining milliy

iqtisodiyotga tegishli bo'lishidan qat'i nazar, ma'lum bir davr mobaynida mamlakat hududida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida ishlab chiqarilgan hamma tovar va xizmatlarning bozor qiymatini ifodalovchi ko'rsatkichdir.

YaIM iqtisodiyotning rivojlanish yakunini ko'rsatadigan muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Uning mazmuni iste'mol qiymati nuqtai nazaridan jami yakuniy tovar va xizmatlarning qiymati, qayta yaratilgan qiymat va asosiy fondlar amortizatsiyasini ifodalaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ma'lumki, jahon amaliyotida mamlakatlarning yillar bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi ularda ishlab chiqarilayotgan yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'atlari orqali aniqlanadi. YaIMning o'sish sur'ati odatda oldingi yilga nisbatan foizlarda o'lchanadi. Jumladan, O'zbekistonda 2023 yilda yalpi ichki mahsulot oldingi yilga nisbatan 6,0 foizga o'sib, uning mutlaq hajmi 1 066 569,0 mlrd. so'mga teng bo'lgan.

O'zbekistonda YaIMning o'sish sur'atlari barqaror tarzda bormoqda. Agar o'rtacha o'sish sur'atlari 2000-2003 yillarda 4 foizdan, 2004-2006 yillarda 7,3 foizdan, 2007-2008 yillarda esa 9,2 foizdan yuqori darajada kuzatilgan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich 2009-2016 yillar davomida 8 foizdan yuqori bo'lib, 2019 yilda esa 5,6 foizni tashkil etgan. Faqat koronavirus pandemiyasining iqtisodiyotga salbiy ta'siri natijasida 2020 yilda YaIMning o'sish sur'ati oldingi yilga nisbatan 1,6%ni tashkil etgan.

Albatta, bu o'rinda dunyodagi murakkab vaziyat – jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, koronavirus pandemiyasining ro'y berishi, uning jahondagi barcha mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston iqtisodiyotiga ham salbiy ta'sirini e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak.

Chunki, mamlakatimizda chuqur o'ylangan holda ishlab chiqilgan hamda izchil ravishda olib borilayotgan samarali iqtisodiy siyosat global inqirozning iqtisodiyotimizga salbiy ta'sirini ahamiyatli darajada “yumshatib”, shunday murakkab sharoitda ham ushbu omillarni to'g'ri aniqlab, ularni o'z vaqtida YaIMning yuqori va barqaror o'sish sur'atlarini saqlanib qolishini ta'minladi.

Shunga ko'ra, agar jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ro'y bermaganida O'zbekistondagi o'sish sur'atlari yanada yuksakroq bo'lardi, deyishga yetarli asos bor. Ta'kidlash joizki, iqtisodiy o'sishga ta'sir ko'rsatuvchi, uning yuqori sur'atlarini ta'minlovchi omillar juda ko'p. Asosiy jihat – harakatga keltirish hisoblanadi.

O'zbekistonda o'tgan 2 yilda barqaror va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlagan omillar qatorida quyidagilarni keltirish mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

YaIM (Yalpi Ichki Mahsulot)ning to'g'ri va aniq hisoblanishi har bir mamlakatning iqtisodiy qudratini, uning global miqyosda qanday o'rin egallashini va jahon iqtisodiyotidagi pozitsiyasini belgilab beradi. Shu sababli, har bir davlat o'z hududida yaratilayotgan tovarlar va xizmatlar hajmini imkon qadar to'liq va aniq hisoblashga intiladi. YaIMni aniq hisoblash mamlakatning iqtisodiy holatini, ishlab chiqarish quvvatlarini va resurslardan samarali foydalanish darajasini ko'rsatadi. Shuningdek, bu ko'rsatkich mamlakatlar orasidagi iqtisodiy raqobatbardoshlikni va ularga jahon bozoridagi savdo aloqalarini kengaytirish imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Bugungi kunda dunyo miqyosida barcha mamlakatlarga YaIMni hisoblashning yangi va zamonaviy usullariga o'tish zarurati qo'yilmoqda. Bu o'zgarishlar milliy hisoblar tizimining yangilanishi bilan bog'liq. Milliy hisoblar tizimi, o'zgarayotgan iqtisodiy sharoitlar, texnologiyalar va ilmiy yutuqlarni hisobga olishga muhtoj bo'lib, bu tizimda amalga oshiriladigan asosiy o'zgarishlar quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarning oraliq iste'moldan yalpi investitsiyalar sifatida hisobga olinishiga o'tish: Bugungi kunda ilmiy va texnologik ishlanmalarning iqtisodiyotda o'zgaruvchan roli yuksalmoqda. Bunday tadqiqotlar va ishlanmalarning natijalari tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishda muhim o'rin tutadi. Ularning hisobga olinishi, iqtisodiyotning innovatsion va texnologik jihatdan rivojlanishini aks ettiradi.

2. Uy-joy egalari tomonidan yaratiladigan va iste'mol qilinadigan shartli rentani hisobga olish: Uy-joy bozoridagi o'zgarishlar, shu jumladan uy-joylar qiymatining o'sishi va ularning iste'mol qilishdagi roli, YaIMni hisoblashda muhim omil hisoblanadi. Uy-joylar va ularning iste'moli mamlakat iqtisodiyotida katta ahamiyatga ega, shuning uchun bu jihatni hisobga olish yanada aniqroq iqtisodiy tasavvur yaratadi.

3. Harbiy xarajatlarni yalpi kapital qo'yilmalar sifatida hisobga olish: Harbiy xarajatlar, ayniqsa zamonaviy davrda, nafaqat milliy xavfsizlikni ta'minlash, balki iqtisodiy taraqqiyotga ham ta'sir ko'rsatadi. Harbiy xarajatlar to'g'risidagi

ma'lumotlarni kapital qo'yilmalar sifatida hisoblash, ularning iqtisodiy va moliyaviy ahamiyatini to'liq aks ettiradi.

4. Moliyaviy xizmatlarni hisobga olishni takomillashtirish: Moliyaviy xizmatlar, jumladan banklar, sug'urta kompaniyalari va boshqa moliyaviy institutlar tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlar iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Bu xizmatlarni YaIM hisobida to'liq va aniq aks ettirish, mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini va barqarorligini ta'minlash uchun zarur.

Yuqorida keltirilgan o'zgarishlar milliy hisoblar tizimining yanada aniqroq va mukammal bo'lishiga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'atlarini yuqori darajada baholashga yordam beradi. YaIMni hisoblashda amalga oshirilgan yangilanishlar nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilash, balki xalqaro miqyosda davlatlarning iqtisodiy holatini yanada aniqroq tasavvur qilish imkonini beradi.

Shu sababli, mamlakatimizda ham YaIM hisoblashning zamonaviy metodologiyalarini joriy etish, iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va yangilangan tizimlarni amaliyotga tadbiiq etish zarur. Bu nafaqat iqtisodiy tahlilni yanada to'liq va aniq qilish, balki mamlakatimizning jahon iqtisodiyotidagi o'rnini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2010). Economics (19th ed.). McGraw-Hill Education.
2. Nosova, S. S. (2014). The national income and the economy. Moscow: Economics Publishing House.
3. Zolotachuk, V. V. (2009). Theory of national economy and national income accounting. Kyiv: Kyiv University Press.
4. Mamatov, A. (2015). National income and its role in economic analysis. Tashkent: Uzbekistan Publishing House.
5. O'lmasov, A., & Vahobov, A. (2013). Economic growth and national income: theoretical aspects. Tashkent: Finance and Economics Publishing House.

6. To'xtiyev, N. (2011). National income and its indicators. Tashkent: Academic Publishing House.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi" (2022). 28-yanvar PF-60-son Farmoni.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2019). Iqtisodiy tahlil va milliy hisoblar tizimi. Tashkent: Moliya va Iqtisodiyot Vazirligi.